
УДК 342.2

<http://doi.org/10.5281/zenodo.884084>

© Кузнецов І.А., 2017

І.А. Кузнецов

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. Досліджуються процеси соціальної держави в Україні та особливості національної моделі соціальної держави, проблеми її концептуалізації.

Ключові слова: Соціальна держава, національна модель соціальної держави, принципи соціальної держави, соціальні права, соціальні гарантії.

Аннотация. Исследуются процессы социального государства в Украине и особенности национальной модели социального государства, проблемы ее концептуализации.

Ключевые слова: Социальное государство, национальная модель социального государства, принципы социального государства, социальные права, социальные гарантии.

Annotation. The author researched the process of the social state in Ukraine and the peculiarity of the national model of the social state, the problems of its conception.

Key words: social state, national model of the social state, principles of the social state, social rights, social guarantees.

Конституційне закріплення України як соціальної держави, а також відсутність національної доктрини соціальної держави надає особливої актуальності дослідженню моделі соціальної державності. Слід зазначити, що уперше категорію соціальної держави в ХІХ ст. формулює німецький вчений Л. фон Штейн [1]. Першими відомими вченими, які досліджували економічні суперечності соціальної держави, є Ю. Хабермас [2] та К. Оффе [3]. Значний внесок у дослідження соціально-економічних аспектів соціальної держави зробили Ф. Фукуяма [4] та інші вчені.

В Україні наукові дослідження про соціальний характер нашої держави почали активно проводитися після прийняття в 1996 р. Конституції України, в якій вперше в історії держави з'явилась норма про її соціальний характер. Чимало науковців у своїх працях досліджували різні аспекти соціальної держави. Це такі відомі вчені, як: М. Козюбра[5], В. Копейчиков [6], П. Рабінович [7], О. Скрипнюк[8], В. Шаповал [9] та ін.

Проблематикою моделей соціальної держави займалися й інші вчені, які досліджували, як правило, лише окремі аспекти проблематики. Віддаючи належне науковій значущості праць вищевказаних вчених, у той же час зазначимо, що національна модель соціальної держави в Україні залишається не зовсім дослідженою. А тому актуальним є з'ясування сучасних моделей соціальної держави, зокрема особливостей національної моделі соціальної держави. Відсутність законодавчого закріплення в Україні моделі соціальної держави надає цій проблемі як теоретичного, так і практичне значення. Тому в даній статті буде зроблена спроба актуалізувати і виявити існуючі в Україні особливості моделі соціальної держави.

Після прийняття чинної Конституції України перед українською владою постало досить складне питання щодо вибору оптимальної моделі соціальної держави. Адже саме від обраної моделі залежить входження України в європейський і світовий цивілізаційний вибір, і, безперечно, є важливим державотворюючим завданням.

Як видається, суспільні умови посттоталітарної України не доцільні для запозичення конкретної моделі соціальної держави, а тому вона в Україні повинна мати свої специфічні особливості. Особливо з огляду на те, що будь-яка, навіть ідеальна модель, потребує постійного корегування.

Як зазначає О.З. Панкевич, безумовно, конструюючи вітчизняну модель соціальної держави, слід використовувати досвід зарубіжних країн, однак не шляхом «сліпого» копіювання та механічного «перевлаштування» елементів різних моделей. Україна повинна знайти свою, особливу модель, з урахуванням власних історичних, політичних, соціально-економічних, ментально-психологічних особливостей [10, с. 11]. Дослідник Л. Четверікова вважає, що Україна як соціальна держава, як і будь-яка інша соціальна держава, згодом модернізуватиметься в напрямі до держави можливостей.

Слід пам'ятати, що у всіх сучасних європейських державах шлях держави до добробуту був тривалим, але для України цей процес повинен бути прискореним, а тому вимагає іншого шляху. Як зазначає Є.М. Рябенко, перехід від комуністичної ідеології до демократичного суспільства, від планової, державної економіки до ринкових відносин, від національного патронажу держави у соціальній сфері до різноманітності форм власності у соціальному сегменті та індивідуальної відповідальності особи за власний розвиток змушують Україну шукати власний шлях і модель соціальної держави, можливо, вибираючи оптимальні особливості ліберальної та соціально-демократичної моделей держави добробуту [11, с. 151].

У вітчизняній моделі соціальної держави термін «соціальний» варто вживати в широкому сенсі, а не у вузькому. Як справедливо зазначає Н.М. Хома, поняття соціальної держави позначатиме не тільки її зобов'язання до вирішення суто соціальних проблем, а й соціальну спрямованість, цілі та завдання її діяльності в усіх сферах життя суспільства, характер відносин з громадянами. Українська соціальна держава має стати загальнонародною державою більшості та для більшості, при цьому гарантуючи встановлені законом права та свободи людини [12, с. 460].

Варто нагадати, що одним із суттєвих недоліків соціальної держави є надзвичайно високі соціальні витрати, які для держави можуть бути непосильними, і не тільки для України. Тому однією із функцій соціальної держави має бути ефективний перерозподіл доходів між різними верствами населення через встановлення справедливої системи оподаткування, державний бюджет, заохочення благодійної діяльності, фінансування соціальних програм та інші складові механізму соціальної держави, які покликані забезпечити оптимальні умови для існування в державі соціальної справедливості.

Для нашої держави можна було б передбачити модель, яка б втілила у собі найкращі риси держав з ринковою економікою. На думку В. Удовиченка, це – активний, випереджаючий характер соціальної політики; оптимальний обсяг перерозподілу ВВП через бюджет на кожному етапі розвитку; активна державна політика підтримки високої і повної зайнятості; висока частка приватних і громадських організацій в наданні соціальних послуг; реалізація ідей соціальної солідарності та субсидіарності; створення правових і соціальних умов для реалізації економічної ініціативи; пріоритет соціально незалежних категорій громадян [13, с. 192].

Підтримуючи думку вченого, зазначимо, що дійсно, українська модель соціальної держави має будуватися на принципах солідарності та субсидіарності. Адже саме солідарність передбачає єдність і цілеспрямоване об'єднання різних груп населення навколо визначених державою основних цілей і цінностей, а сама ідея солідарності базується на взаємних обов'язках держави і громадян, на допомозі сильніших менш захищеним громадянам.

Задовольнити матеріальні і духовні потреби населення, збереження довкілля зможе лише високорозвинена, соціально орієнтована змішана економіка, і держава повинна всіляко заохочувати продуктивну, соціально корисну працю, її справедливу оплату та боротися із бідністю.

Надзвичайно важливою складовою соціальної політики держави має стати система соціального забезпечення. В Україні така система існує, але вона

навряд чи є гнучкою й ефективною, зокрема в ній майже відсутні заохочувальні та допоміжні підсистеми, що займаються кредитуванням осіб, які бажають самостійно вирішувати свої соціальні проблеми, наприклад, житлові.

Не має сумніву в тому, що вітчизняна модель соціальної держави має базуватися на принципах солідарної соціальної відповідальності шляхом залучення бізнесу до вирішення частини соціальних проблем. У країнах західної демократії практично не має жодної компанії, яка б мала високий рейтинг і не була соціально відповідальною. Соціальні питання вирішуються системно і регулярно, а самі компанії вміють поєднувати економічну і соціальну ефективність. Як зазначає О. Косенко, у більшості розвинених країн демонстрована бізнесом соціальна відповідальність вважається не обов'язковою, а добровільною справою компанії. Водночас показники соціальної діяльності компанії визначаються серйозною конкурентною перевагою на ринку інвестицій [14, с. 147–148].

В Україні перші кроки в напрямку соціальної відповідальності роблять тільки великі компанії, а тому держава повинна допомагати бізнесу в цьому напрямку, наприклад, за допомогою податкової політики, інформаційна, постійно підкреслюючи переваги соціально орієнтованих компаній, тощо, тим паче, що в розвинутих країнах світу така робота держави постійно проводиться. У Великій Британії в 2001 р. навіть було створено Міністерство із соціальної відповідальності у корпоративному секторі, а на саміті Європейського Союзу у Ніцці у 2000 р. підкреслювалась роль корпоративної соціальної відповідальності.

Хочеться зазначити, що одним із важливих аспектів сучасної соціальної держави є надання соціальних послуг усім членам спільноти, наприклад, розвиток інфраструктури. В юридичній площині це означає встановлення соціально-економічної рівноправності індивідів і соціальних та інших спільнот. Безумовно, абсолютна рівність не можлива, але соціальна держава покликана підняти верстви населення, що потребують допомоги до рівня більш розвинутих.

При конструюванні вітчизняної моделі соціальної держави доречно врахувати європейський досвід соціальних перетворень, які базуються на п'яти підвалинах:

- 1) цінність – солідарність і соціальна згуртованість, свобода пересування, рівність шансів та відсутність дискримінації, загальний доступ до освіти та медичного обслуговування, сталий соціальний і економічний розвиток, соціальний діалог;

2) законодавство – створені обов'язкові міжнародні стандарти щодо умов праці, свободи пересування найманих робітників, гендерної рівності, охорони здоров'я та безпеки на робочому місці, а також подолання дискримінації;

3) солідарність із країнами-членами ЄС чи регіонами, які характеризуються певною відсталістю в розвитку і підтримують підтримки;

4) соціальний діалог, який стосується насамперед роботодавців і працівників;

5) координація національних політик у тих сферах, у яких ЄС не може діяти на законодавчому рівні [15].

Безумовно, актуальним завданням для сучасної України є утворення та подальший розвиток соціального партнерства. При цьому потрібно обов'язково враховувати вітчизняну специфіку та використовувати досвід європейських держав, які мають певні досягнення в побудові соціальної держави.

Україна, як самостійна держава, за своєю сутністю має здійснювати потужну соціальну політику, спрямовану на розвиток соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечувати стабільно високий рівень і якість життя, продуктивну зайнятість населення, високу оплату праці, реальне здійснення прав і свобод громадян, створення сучасних, доступних для всіх систем освіти, охорони здоров'я, культури, соціального забезпечення й обслуговування, підтримки малозабезпечених і незабезпечених верств населення [12, с. 472].

Ватро зазначити, що автори Концепції соціальної держави в Україні (Л. Ільчук, А Сивак, А. Супруненко) ще у 2010 р. розробили низку стратегічних пріоритетів для становлення на сучасному етапі України соціальної держави [16]. В кожному із цих пріоритетів вони пропонують вирішити конкретні завдання у сферах політики доходів населення, його зайнятості, соціальної безпеки та соціального захисту населення, у сфері охорони здоров'я, у демографічному розвитку, соціально-культурного середовища, життєзабезпечення населення, у сфері захисту від природних і техногенних аварій і катастроф, соціального партнерства та зовнішньої політики. Ці завдання нам видаються надзвичайно цікавими з огляду на те, що на сьогодні Україна повинна орієнтуватися на сучасну тенденцію запровадження в соціальне управління якісної системи соціальних стандартів з позиції нормальної життєдіяльності людини, яка повинна прийти на заміну системі соціальних мінімумів.

Сучасна модель соціальної держави повинна передбачати повну зайнятість населення, створення якісних, високооплачуваних робочих місць, рівність

шансів для всіх, соціальний захист для кожного, участь громадян у прийнятті всіх рішень, які їх стосуються.

Безумовно, успішне проведення реформи у соціальній сфері неможливе без активної участі громадянського суспільства. Для України дуже важливим завданням є досягнення між громадянським суспільством, бізнес-спільнотою і державою соціального контракту, що може забезпечити сталий соціально-економічний розвиток суспільства.

Як абсолютно правильно зазначає Н.М. Хома, життєдіяльність вітчизняної моделі соціальної держави залежить як від успіху стратегії в питаннях економічного зростання та зайнятості, так і від модифікації безпосередньо в самій моделі [12, с. 477]. Дійсно, соціальна політика держави повинна неминуче сприяти економічному зростанню і процвітанню країни, а її реалізація – виникненню нового типу управління, який буде ґрунтуватися на взаємодії та діалозі, а не тиску та ієрархії. Готовність до компромісів, толерантність усіх учасників дозволить підняти соціальний діалог на новий рівень.

Сучасна модель соціальної держави в Україні покликана забезпечити ефективне функціонування економіки, а також справедливість у розподілі суспільного багатства. Підтримку з боку держави мають отримувати не тільки бідні верстви населення, але й цілком благополучні. Успішно реалізовувати свою економічну та соціальну політику, мати право називатися соціальною державою може тільки та держава, яка має довіру суспільства та його підтримку.

І, звичайно, українська модель соціальної держави повинна ґрунтуватися на таких цінностях, як: демократія та права людини, верховенство права, вільна ринкова економіка, рівність можливостей для кожного, благополуччя та соціальна захищеність, солідарність. Саме ці цінності мають визначити в нашій державі сучасний варіант соціальної моделі.

Література

1. Штейн фон Л. История социального движения фронта с 1789 года / Л.фон Штейн. – СПб.: Тит. А.М. Котомика, 1872. – 310 с.;
2. Хабермас Ю. Политическая работа. Кризис государства благосостояния и исчерпаемость утопической энергии / Ю. Хабермас. – М.: Прансис, – 2005. – 368 с.;
3. Оффе К. Демократические институты и моральные ресурсы / К. Оффе, И. К. Пройсс // Современная политическая теория. – М.: Nota Bene, 2001. – С. 204–240;
4. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и сотворение благоденствия / Ф. Фукуяма // Неприкосновенный запас. – 2001. – № 2 (16). – С. 47–59;
5. Козюбра М.

Природа соціальних прав людини та особливості їх реалізації / М. Козюбра // Вісник Конституційного Суду України – 2002. – № 5. – С. 57–61; **6.** Копейчиков В.В. Соціальна держава як людська цінність, захисник прав людини / В.В. Копейчиков // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні. – 2000. – Ч. 1. – С. 62–65; **7.** Рабінович П.М. Соціальна сутність держави як складник предмета теоретико-історичної юриспруденції / П.М. Рабінович, Ю.П. Лобода // Вісник Академії правових наук України. – 1996. – № 5. – С. 90–100; **8.** Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики: До 10-річчя незалежності України / О.В. Скрипнюк. – К.: Ін-т держави і права В.М. Корецького НАНУ; ІМВ КНУТШ, 2000. – 600 с.; **9.** Шаповал В. Конституційна категорія соціальної держави / В. Шаповал // Право України. – 2004. – № 5. – С. 14–19; **10.** Панкевич О.З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.З. Панкевич. – Львів, 2003. – 182 с.; **11.** Рябенко Є.М. Особливості розбудови соціальної держави в Україні засобами освіти / Є.М. Рябенко // Гуманітарний вісник ЗДА. – 2010. – Вип. 40. – С. 146–154; **12.** Хома Н.М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід / Н.М. Хома. – К., Юридична думка, 2012. – 591 с.; **13.** Удовиченко В. Социальное государство: поиск оптимально-приемлимой модели социально-экономического развития / В. Удовиченко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 1999. – № 1. – С. 191–200; **14.** Косенко О.И. Поиск эффективной модели социального государства в условиях современного общества / О.И. Косенко // Труд и социальные отношения. – 2012. – № 1. – С. 139–149; **15.** Оверчук О. Діалог: соціальна Європа / О. Оверчук // Профспілкові вісті. – 2011. – 2 червня. – № 31 (649). – С. 83–89; **16.** Концепція соціальної держави в Україні (проект) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&itemid=27. – Назва з екрану.